

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ИСЛОҲОТЛАР ЗАМИРИДА СИЁСИЙ ҲУҚУҚЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Кимсанов Нодиржон Солижонович

Жиноят ишлари бўйича Қўқон шаҳар судининг судьяси

Шерматов Муроджон Абдумутал ўғли

Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий мактаби таянч докторанти

murodjonlawyer0107@gmail.com

АННОТАЦИЯ

Мазкур тадқиқот жараёнида инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш мақсадида конституциявий ислоҳотлар натижасида сиёсий ҳуқуқларни такомиллаштириш масалалари кенг эътироф этилган.

Калит сўзлар: инсон ҳуқуқи, конституциявий ислоҳот, сиёсий ҳуқуқ, Ш.Л.Монтескье.

АННОТАЦИЯ

В ходе данного исследования широкое признание получили вопросы совершенствования политических прав в результате конституционных реформ в целях обеспечения прав и свобод человека.

Ключевые слова: право человека, конституционная реформа, политическое право, С. Л. Монтеск.

ABSTRACT

In the course of this research that were widely recognized and the issues of improving political rights as a result of constitutional reforms in order to ensure human rights and freedoms.

Key words: human right, constitutional reform, political right, S. L. Montesque.

КИРИШ

Дунёда демократик қадриятлар, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилишда фуқаролик жамияти институтлари, нодавлат ношароат ташкилотлари иштироки, сиёсий ҳуқуқларни реализация қилиш тизимини кенг жорий этиб бориш муҳим омилга айланмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти конституциямизнинг қабул қилинганлигининг 29-йиллиги муносабати билан халқимизга йўллаган табригида, илгари амал қилиб келган “давлат – жамият – инсон” тамойилини “инсон – жамият – давлат” деб ўзгартириш, уни миллий қонунчилик ва ҳуқуқий амалиётда мустаҳкамлаш, жамият ислоҳотлар ташаббускори” деган эзгу ғоя

доирасида асосий қонунда фуқаролик жамияти институтларининг ўрни ва мақомини конституциявий жиҳатдан мустаҳкамлаш мақсади илгари сурилди.

Ривожланган давлатлар тажрибасидан кўрадиган бўлсак, жадал ривожланиб бораётган жамиятнинг янада юксак муваффақиятларга эришиши давлат бошқарувини ислоҳ қилиш билан чамбарчас боғлиқ. Бироқ, бугунги кунда давлатимиз ўз олдига қўйган мақсадларига эришишига тўсқинлик қилувчи айрим муаммолар мавжуд бўлиб, мазкур муаммоларни бартараф этиш учун давлат бошқаруви тизимини, жамоатчилик назорати субъектларини давлат бошқарувидаги иштирокини такомиллаштириш ва сиёсий ҳуқуқларни амалга оширишдаги муаммоларни ўрганиш, тубдан ислоҳ қилишни тақозо этди.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Бевосита, конституциямизга ўзгартириш ва қўшимчалар киритишнинг асосий мақсадларидан бири сифатида давлат органларини ташкил этишда демократик сиёсий ҳуқуқларни амалга оширишга оид нормаларни такомиллаштириш илгари сурилмоқда.

Хусусан, конституциямизнинг 32-моддасида назарда тутилган “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар. Бундай иштирок этиш ўзини ўзи бошқариш, референдумлар ўтказиш ва давлат органларини демократик тарзда ташкил этиш, шунингдек давлат органларининг фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ривожлантириш ва такомиллаштириш йўли билан амалга оширилади¹” деб кўрсатилган. Мазкур модда фуқароларнинг сиёсий ҳуқуқлари умумий ва кўрсатилган бўлиб, уларни алоҳида санаб ўтиш ва бу орқали оддий халқнинг тушунишини таминлаш лозим. Чунки халқаро стандартлар, чет давлатлар ва миллий қонунчилигимиз тажрибасини таҳлил қиладиган бўлсак ҳар бир конституцион модда халқчил ва тушунарли бўлиши бўлиши лозимлиги таъкидланади. Шу билан бирга, мазкур модда номидан келиб чиқиб давлат органларининг фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ривожлантириш ва такомиллаштириш йўли билан амалга ошириш деб келтириб ўтилган қисмини, сиёсий ҳуқуқ сифатида эътироф этилганидан келиб чиқиб, давлат органларининг фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга ошириш ҳуқуқи мавжуд деб киритиш лозим.

Бевосита Ш.Л.Монтескье ҳуқуқий тизимнинг мустаҳкамлиги бевосита қонунларнинг сифати, таъсирчанлиги ва ижросига боғлиқ, дейди. Қонундаги

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 32-моддаси. <https://lex.uz/docs/20596#39861>

тушунчалар аниқ бўлиши, ҳар хил талқин қилиш имкониятини истисно этиши керак. Қонунлар матни мантиқ бўйича машқлар бўлмаслиги, ақлий салоҳияти ўртача бўлган одамларга мумкин қадар тушунарли бўлиши лозимлиги келтирилган².

Бундан ташқари, БМТ 1948 йил 10 декабрда қабул қилган “Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси” 21-моддаси, 3-бандида, ҳар бир инсон умумий ва тенг сайлаш ҳуқуқига эга бўлиши керак деб ёзилган³. Лекин, бу ҳуқуқ Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг “Инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари” ёзилган иккинчи бўлимнинг бирор моддасида йўқ. Ваҳоланки, номига қараганда у шу бўлимнинг “Сиёсий ҳуқуқлар” деб аталган VIII бобига ёзилиши керак эди.

Қайд этиш жоизки фуқароларининг сайлов ҳуқуқи Конституциямизнинг “Сайлов тизими” деб аталадиган XXIII бобининг 117-моддасида ёзилган. Ушбу моддада “Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари давлат ҳокимияти вакиллик органларига сайлаш ва сайланиш ҳуқуқига эгадирлар. Ҳар бир сайловчи бир овозга эга. Овоз бериш ҳуқуқи, ўз хоҳиш иродасини билдириш тенглиги ва эркинлиги қонун билан кафолатланади деб келтирилган⁴.

Бундан кўриш мумкинки, сайлов ҳуқуқи фуқароларнинг асосий конституцион ҳуқуқларидан бири ҳисобланади ва сиёсий ҳуқуқлар гуруҳига киради. Сайлов ҳуқуқининг ҳуқуқ категориясига кириши унинг номидан ҳам кўриниб турибди. Шунинг учун ҳам у Конституциянинг “сиёсий ҳуқуқлар” бобига киритиб ўтиш керак.

Хусусан, Венгрия, Ветнам, Туркия, Япония, Белорусия, Қозоғистон, Қирғизистон, Россия Федерацияси ва бошқа кўплаб мамлакатларнинг конституциялари билан фуқароларнинг сайлаш ва сайланиш ҳуқуқлари сиёсий ҳуқуқлари сифатида кўрсатиб ўтилган.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, Ўзбекистон Республикаси 32-моддасини куйида таҳрирда баён этиш таклиф этилади.

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари давлат ишларини бошқаришда бевосита ва ўз вакиллари орқали иштирок этиш, давлат ҳокимияти органлари ва маҳаллий ўзини ўзи бошқариш органларига сайлаш ва сайланиш, референдумда

² Юридик фан ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг долзарб муаммолари. Илмий-амалий конференция материаллари. I жилд / Масъул муҳаррир ю.ф.д., проф. М.М.Мамасиддиқов. –Т.: “Lesson press”. 2020. – 450 б.

³ Бирлашган миллатлар Ташкилотининг 1948 йил 10 декабрда қабул қилган “Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси” 21-моддаси. <https://constitution.uz/uz/pages/humanrights>

⁴ Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 117-моддаси. <https://lex.uz/docs/20596#39861>

қатнашиш, шунингдек давлат органларининг фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга ошириш ҳуқуқига эга.

Давлат органларининг фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга ошириш тартиби қонун билан белгиланади.

Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 33-моддасига асосан, фуқаролар ўз ижтимоий фаолликларини Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ митинглар, йиғилишлар ва намоёишлар шаклида амалга ошириш ҳуқуқига эгадирлар. Хеч ким бундай тадбирлар ўтказилишини тўхтатиш ёки тақиқлаш ҳуқуқига эга эмаслиги кўрсатилган⁵.

Қайд этиш мумкинки, Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 21-моддасида, тинч йиғилиш ҳуқуқи тан олинган. Ушбу ҳуқуқни амалга ошириш қонун билан белгилаб қўйилган ва демократик жамиятда миллий хавфсизлик ёки жамоат хавфсизлиги, жамоат тартиби, аҳоли саломатлиги ёки маънавиятини муҳофаза қилиш ёки ҳимоя қилиш манфаатлари учун зарур бўлганидан бошқа ҳеч қандай чекловларга дучор бўлмаслиги кўрсатилган⁶.

Ҳамда, Минск шаҳрида 1995-йил 26-майда қабул қилинган Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигининг “Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликлари тўғрисида”ги конвенцияси 12-моддаси билан, ҳар бир инсон тинч йиғилишлар ўтказиш ва бошқалар билан бирлашиш эркинлиги, шу жумладан ўз манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида касаба уюшмаларини тузиш ва уларга кириш ҳуқуқига эгаллиги кўрсатилган⁷.

Ушбу ҳуқуқларни амалга оширишда давлат ва жамоат хавфсизлиги, жамоат тартиби, аҳоли саломатлиги ёки маънавиятини муҳофаза қилиш манфаатларини кўзлаб, демократик жамиятда зарур бўлган қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқа ҳеч қандай чекловлар қўйилмайди.

Украина Республикаси Конституциясининг 39-моддасида, фуқаролар тинч, қуролсиз йиғилишлар, йиғилишлар, митинглар, юришлар ва намоёишлар ўтказишга ҳақли, уларни ўтказиш тўғрисида ижро ҳокимияти ёки маҳаллий давлат ҳокимияти органларига олдиндан хабар қилинади⁸.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 33-моддаси. <https://lex.uz/docs/20596#39861>

⁶ Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пактнинг 21-моддаси. <https://lex.uz/docs/2640479>

⁷ [https://nrm.uz/contentf?doc=181371_mdhning_inson_huquqlari_va_asosiy_erkinliklari_to%E2%80%98g%E2%80%98risidagi_konvenciyasi_\(minsk_1995_yil_26_may_1998_yil_11_avgustda_kuchga_kirgan\)&products=1_vse_zakonoda_telstvo_uzbekistana](https://nrm.uz/contentf?doc=181371_mdhning_inson_huquqlari_va_asosiy_erkinliklari_to%E2%80%98g%E2%80%98risidagi_konvenciyasi_(minsk_1995_yil_26_may_1998_yil_11_avgustda_kuchga_kirgan)&products=1_vse_zakonoda_telstvo_uzbekistana)

⁸ Украина Республикаси Конституциясининг 39-моддаси
<https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>

Бундан ташқари, митинглар, йиғилишлар ва намойишларни “тинч йўл билан ва қуролсиз” амалга оширишга оид талаблар (Белгия, Германия Федератив Республикаси, Дания, Ирландия, Испания Италия, Полша, Туркия ва бошқаларда) конституцияларида ҳам белгиланган.

Мазкур халқаро стандартлар ва чет давлатларнинг тажрибасидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, ҳар қандай шаклдаги митинг, намойиш ва йиғилишларни ўтказиш эмас балки давлат хавфсизлиги ва жамоат тартибини таъминлаш, тартибсизликлар ёки жиноятларнинг олдини олиш, аҳоли саломатлигини муҳофаза қилиш ёки ҳуқуқларни ҳимоя қилиш мақсадида тинч йўл билан, қуролсиз бўлган йиғилишларни ўтказиш ҳуқуқига эга эканликларини назарда тутиш лозим.

Бандан ташқари, митинг, йиғилиш ва намойишлар ўтказиш давлат хавфсизлиги ва жамоат тартибига ёки жиноятларнинг келтириб чиқариш хавфи мавжудлигини инобатга олиб йиғилишларни ўтказиш юзасидан қонун нормаси қабул қилиш лозим бўлади. Бевосита, қонун ҳужжатлари лойиҳалари муҳокамаси порталида “Митинг, йиғилиш ва намойишлар тўғрисида”ги Ўзбекистон қонуни лойиҳаси эълон қилинган. Шуларни инобатга олган ҳолда 2 банд билан яъни “Митинглар, йиғилишлар ва намойишларни ўтказиш тартиби қонун билан белгиланади” деб тўлдириш лозим бўлади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, мазкур моддани қуйидаги таҳрирда баён қилиш таклиф этилади.

Фуқаролар ўз ижтимоий фаолликларини Ўзбекистон Республикаси қонунларига мувофиқ тинч йўл билан ва қуролсиз митинглар, йиғилишлар ва намойишлар шаклида амалга ошириш ҳуқуқига эга. Ҳокимият органлари фақат хавфсизлик нуқтаи назаридангина бундай тадбирлар ўтказилишини тўхтатиш ёки тақиқлаш ҳуқуқига эга.

Митинглар, йиғилишлар ва намойишларни ўтказиш тартиби қонун билан белгиланади.

ХУЛОСА

Хулоса қиладиган бўлсак, барча ижтимоий муносабатларнинг асоси Конституция хисобланиши сабабли унга киритилаётган ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш билан боғлиқ масалалар барчамиз учун таалуқли хисобланади. Хохлаймизми йўқми ҳар бир шахс кундалик ҳаётида, ўз ҳақ-ҳуқуқларини амалга ошириш ва ҳимоя қилишда Конституцияга таянишимиз аниқ. Шу сабабли сиёсий ҳуқуқларимизни амалга ошириш, барқарор жамиятни

ва бардавом тараққийётни таъминлашга оид нормаларни белгилашда бефарқ бўлмаслигимиз, унда иштирок этиш барчамизнинг бош мақсадимиз бўлиши лозим.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. <https://lex.uz/docs/20596#39861>.
2. Бирлашган миллатлар Ташкилотининг 1948 йил 10 декабрда қабул қилган “Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси”. <https://constitution.uz/uz/pages/humanrights>.
3. Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт <https://lex.uz/docs/2640479>.
4. Украина Республикаси Конституцияси <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти конституциямизнинг қабул қилинганлигининг 29-йиллиги муносабати билан халқимизга йўллаган табриги. <https://president.uz/uz>.
6. Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик Палатаси спикерининг биринчи ўринбосари А.Саидов нутқи. <https://kun.uz/81921223>
7. Юридик фан ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг долзарб муаммолари. Илмий-амалий конференция материаллари. I жилд / Масъул муҳаррир ю.ф.д., проф. М.М.Мамасиддиқов. –Т.: “Lesson press”. 2020. – 450 б.
8. [https://nrm.uz/contentf?doc=181371_mdhning_inson_huquqlari_va_asosiy_erki_nliklari_to%E2%80%98g%E2%80%98risidagi_konvenciyasi_\(minsk_1995_yil_26_may_1998_yil_11_avgustda_kuchga_kirgan\)&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzb_ekistana](https://nrm.uz/contentf?doc=181371_mdhning_inson_huquqlari_va_asosiy_erki_nliklari_to%E2%80%98g%E2%80%98risidagi_konvenciyasi_(minsk_1995_yil_26_may_1998_yil_11_avgustda_kuchga_kirgan)&products=1_vse_zakonodatelstvo_uzb_ekistana)